

זהות קהילתית בעיר ובשכונה - בין גדרות לחומות

ד"ר חנין מג'אדלה ועמיתי שחרית

"על הרשויות נופלת החובה לתכנן מרחבים עירוניים ושכונתיים, מתוך נקודת מבט רגישה שקוראת את המציאות ולוקחת בחשבון את הפסיפס הקהילתי והשונות, תוך ליתור מחד על ההפרדה המכוללת וההמרטית שמסמנת החומה, ומנגד תוך שמירה על זהותן ולתחישת הביטחון של הק-
בוצות השונות שמאפשרת הגדר."

תְּקִיצִיר מְנַהֲלִים

בעת מפגש בין שתי קהילות החפצות בשמירה על הגבול ביניהן, עלינו לוודא ששני תנאים מתקיימים: תנאי ראשון הוא שזו תהיה גדר ולא חומה, כך שיתאפשר שיח ומגע עם השכן, ושלא תחסם התקשורת בין הקהילה לקהילות אחרות. התנאי השני הוא זהירות מפגיעה באחרים בצורת הדרה או מניעת משאבים. במידה ששני התנאים מתקיימים, ניתן לקיים אורח חיים מאפשר ומכבד שמתייחס למגוון האנושי כאל יתרון. במסמך משולבים ציטוטים אנונימיים של מרואיינים שונים שהסכימו לספר לנו על חוויותיהם, מחשבותיהם ותחושותיהם, במטרה להביא לידי ביטוי את קולם של התושבים עצמם.

תופעות של היבדלות והדרה, כמו גם שלל המתחים המת-קיימים בין ובתוך קהילות שונות, מעסיקים את הציבור הרחב, כמו גם חוקרים מתחומי ידע שונים, קובעי מדיניות, מנהיגים פוליטיים וחברתיים ועוד. רצונם של פרטים לצאת מגבולות הקהילה, אל מול החרדה הרווחת בקהילות השונות מפני כניסתם של "אחרים" לתחומן מייצרים התנגשות שנובעת מהחשש מהיטמעות, השפעה חיצונית רעה ואובדן זהות. במסמך זה מוצג דיון על סוגיה זו בערים ובשכונות מעורבות בישראל. בעזרת הבחנה אנליטית שהושאלה מגרשון גונטובניק בספרו "הפליה בדיור וקבוצות תרבותיות: בין חומות משפטיות לגדרות חברתיות"¹, המסמך מדגיש את זכותן של קהילות להתבדל ולשמור על צביון הייחודי, מתוך ההבנה שכל פרט בקהילה זקוק לגדרות שישמרו על קהילתו ועל המשותף בינו לבין כל שאר פרטיה. מסמך זה יוצא מנקודת הנחה שיש לכבד את חירותה של כל קהילה להתבדל ולשמור על גבולותיה. העולם שמציע לנו ג'ון לנון, עולם שבו "אין מדינות... אין דתות" אינו עולם אידיאלי עבור רבים מאיתנו. אנו זקוקים לקבוצות השייכות השונות ומעוניינים בקרבה אליהן. קבוצות השייכות שלנו מעניקות לחיינו משמעות, יציבות וביטחון.

יחד עם זאת, היעדר מוחלט של חיכוך ומפגש בין אנשים מקהילות שונות עשוי להוליד חוסר אמון, לייצר סטריאוטיפים ואף להעצים קונפליקטים שקיימים ממילא. לעומת הגדר שמגינה עלינו, החומה מייצרת חיץ הרמטי בינינו לבין אחרים.

במסמך אנו מתארים מהן המוטיבציות של קבוצות מיעוט, הן של ערבים והן של חרדים, לצאת מגבולות הקהילה שלהם. מדוע הם בוחרים להשתלב במרחבים עירוניים ושכונתיים מעורבים, ואיזו השפעה יש לבחירה זו על חייהם. תיאור זה שופך אור על הבדלי המוטיבציות בין הקבוצות הללו, כמו גם על ההזדמנויות החדשות שמעבר למרחבים אלו מספק להן.

על העמיתים:

ד"ר חנין מנאדלה היא עובדת סוציאלית, אשת חינוך ופעילה חברתית. בשנים האחרונות כיהנה כמרצה במכללת אלקאסמי לחינוך. לפני כן ניהלה במשך ארבע שנים את תחום פיתוח הפרויקטים במזרח ירושלים מטעם קרן ירושלים. במסגרת תפקידה הובילה פרויקטים בתחומים שונים: חינוך, בריאות, רווחה ועוד. בעבר ניהלה חנין מרכז למיצוי זכויות במזרח ירושלים ועבדה כעובדת סוציאלית בבית חולים אליון לשיקום ילדים. היא הקימה יחד עם שותפים עמותה המקדמת את תחום ההתנדבות באוכלוסייה הערבית בישראל. לחנין תעודת הוראה בפסיכולוגיה ובסוציולוגיה, תואר ראשון בעבודה סוציאלית תואר שני בניהול מלכ"רים, ותואר שלישי בעבודה סוציאלית בנושא דת ומגדר בהקשר של מעונות יום לילדים באוכלוסייה הערבית, כולם מהאוניברסיטה העברית. כיום, חנין עמיתה בבית ספר מנדל למנהיגות חינוכית.

נזיר מג'לי הוא סופר ועיתונאי, מגיש תוכנית אקטואליה בערוץ 2 ופרשן לענייני ישראל בעיתון "א-שרק אלאווסט" היוצא בלונדון, וערוצי טלוויזיה בעולם הערבי.

הרב בצלאל כהן הוא ראש ישיבת "חכמי לב" לשעבר, בוגר בית הספר למנהיגות חינוכית של מכון מנדל. פועל לקידום תעסוקת חרדים ולשילובם בצה"ל ובלימודים אקדמיים.

נטלי לוי היא מנהלת קבוצת העמיתים, דוקטורנטית בחוג לסוציולוגיה באוניברסיטת תל אביב ופעילה חברתית.

ד"ר עו"ד עופר סיטבון הוא ראש תחום מחקר במכון לאח-ריות תאגידית במרכז האקדמי למשפט ולעסקים ברמת גן.

ד"ר אדם צחי הוא מרצה לקולנוע במכללת הרצוג שבגוש עציון, מוסיקאי, תסריטאי ויוצר.

קרן אדמונד דה רוטשילד

מלכי רוטנר היא מנהלת מרכז מפתח מרחב אשדוד - מרכז הכוון תעסוקה לחרדים, כותבת ופעילה חברתית קהילתית במיזמים הפועלים ליצירת קהילה משותפת, חוצת מגזרים.

ד"ר שלמה פישר הוא מרצה לסוציולוגיה וחינוך בבית ספר לחינוך של האוניברסיטה העברית, עמית בכיר במכון למ-דיניות העם היהודי (JPPPI) ובין מקימי יסודות - המרכז לתורה ודמוקרטיה.

¹ גונטובניק, ג. (2014). הפליה בדיור וקבוצות תרבותיות: בין חומות משפטיות לגדרות חברתיות.

הקדמה

מסמך זה מתמקד במפגש בין קהילתי ומבקש לברר את הבחירה או האילוץ בהתבדלות והסתגרות לעומת הבחירה להיפתח עד כדי "להתבולל". מסמך זה מבקש לשרטט את הרצף הקיים בין שתי האפשרויות הללו.

הדיון על אודות אינטגרציה וסגרגציה של קהילות, המ-חירים, האתגרים, היתרונות והחסרונות מעסיק חוקרים ומקבלי החלטות רבים ברחבי העולם, בין היתר במפגש בין קבוצות מיעוט ורוב, דוגמת ארה"ב, וההיסטוריה המורכבת של המפגש בין שחורים ולבנים, או לחילופין במפגשים בני זמננו בין מהגרים מוסלמים באירופה.

שאלה זו רלבנטית מאוד גם בהקשר הישראלי, שכן בישראל חיות קהילות מגוונות מבחינת אתנית, לאומית ודתית. המפגש ביניהן עשוי להיות מקור למתחים פוליטיים, חבר-תיים, זהותיים, דתיים, אך גם לחוסנה חברתי של המדינה. לשם כתיבת המסמך ראינו חברים וחברות בקהילות שונות, ששאלות בסוגיות הקהילתיות, ההסתגרות וההתבוללות מלווה אותם בחיי היומיום שלהם בישראל. היה לנו חשוב להביא את קולותיהם המקוריים של החברות והחברים בקהילות הנחקרות ולהתייחס לניסיונם כדי שהמסמך "ידבר" עם הקהילות ולא עליהן.

קהילות – הבחירה לחיות ליד אנשים שדומים לנו

המושג קהילה הוא חמקמק ועמום. חוסר הבהירות נובע מכך שהוא קשור בתחומים שונים כמו דת, תרבות, השקפות עולם ועוד Grossman² (et.al, 2001).

כמו כן, זהו מושג שמגיב לסביבה ומשתנה בהתאם לתמורות החלות בתחום החברתי, התרבותי והמדיני. חרף עמימות זו,

השכיחות הגוברת של השימוש במושג מעידה על חשיבותו ועל נחיצותו לחיי האדם (שמר ושחר, 2013)³.

קהילה היא התאגדות שאינה פורמלית ואשר נמצאת על הציר שבין המשפחה והמדינה. היא אינה חלק ממערכת השלטון, גם לא יישות משפטית עם מעמד חוקי. לאור כך השימוש במושג נע בין תיאור חוויה סובייקטיבית של יחסים בינאישיים לתיאור אובייקטיבי של התארגנות אנושית (2002)⁴.

ההגדרות השונות בספרות מניחות כי קהילה היא קבוצה של אנשים בעלי עניין משותף. השוני בין ההגדרות מתייחס לעניין משותף שהופך קהילה למגובשת. שמר ושחר (2013) טענו שנהוג לסווג את הגדרות הקהילה לפי אבחנה מרכזית המבדילה בין קהילות גאוגרפיות לקהילות פונקציונליות. הקהילות הגאוגרפיות הן קהילות הנטועות במיקום פיזי מוגדר ומובחן, ואילו הקהילות הפונקציונליות הן קהילות המאוגדות סביב מאפיינים או משימות משותפות. יש לציין כי קהילות יכולות להשתייך בו-זמנית לשני הסוגים, כגון קהילה על בסיס מוצא עדתי שמתגוררת באותו יישוב.

בין אם ההגדרה קובעת כי קהילה היא תלוית מקום מחייה גיאוגרפי, או לחילופין תלוית רעיון כמו השתייכות לדת מסוימת, 'העניין המשותף' הוא המניע של אנשים להשתייך לקהילה מסוימת. דיואי (1916)⁵ התייחס לכך בכתביו וטען שבני אדם חיים בקהילה (community) בשל הדברים המ-שותפים (common) להם, כאשר התקשורת ביניהם מסייעת ביצירת שותפות במטרות, אמונות, שאיפות, ידיעה-הבנה משותפת או "אחדות-לבבות". ההנחה היא שלכל בני האדם יש צרכים אנושיים בסיסיים שאורחות החיים הקהילתיות מסייעות לספקם, כמו הצורך בשייכות, בחברה אנושית, בביטחון רגשי, בחופש ובהגדרה עצמית. השתייכות לקהילה

³ שמר, א ושחר, א. (2013). מסע בנתיבי הקהילה-תדריך להיכרות עם הקהילה, מודל נלמ"ד – נרטיב, למידה משותפת דיאלוגית. משרד הרווחה והשירותים החברתיים
⁴ בן- יוסף. (2002). הגישה הקהילתית, כהלה וכמעשה. ירושלים: החברה למתנ"סים.
⁵ דיואי, ג. (1916). דימוקראטיה וחינוך. פורסם שנת 1980. ירושלים: מוסד ביאליק.

גורמת לפרט להרגיש חלק משמעותי מקבוצה, לחוש רצון, נחוץ, מועיל, תורם, מוערך בכך הוא פועל למען הקהילה שאליה הוא משתייך. שייכות זו מחזקת את ערכו בעיני עצמו ואת ערכה של הקבוצה בעיני עצמה⁶ (Scheffler, 1997).
הגם כשחבריה גרים במרחב מעורב, טוענת פלינט⁷ (2014),
הקהילה מאפשרת לפרטים לחוש שייכות אליה ואף ומעלה את רמת הוודאות והשליטה שלהם בכל הקשור לזהות של הסביבה שבה הם חיים.

בין קהילה לקהילות – חומות מול גדרות

בעוד שמרבית ה'שבטים' הישראליים מתגוררים ביישובים נפרדים ואף לומדים במסגרות חינוך שונות, לעיתים מת-קיימת 'חדירה' של קבוצה אחת למרחבה של השנייה. חדשות לבקרים אנו שומעים על התנגדות של קבוצה אחת לכניס-תה של קבוצה אחרת לעיר או לבתי ספר שלה, בין אם זו קהילה ערבית, חרדית או אתיופית. לעתים קרובות אנחנו נתקלים בתהליכי ג'נטריפיקציה המשנים את אופי המרחב, כשקבוצה חזקה מבחינה סוציו-אקונומית מתיישבת באזור שנחשב יחסית מוחלש ומשפיעה באופן דרמטי על היחסים הכלכליים שבו.

התגובה לחדירה של הקבוצה החדשה נובעת מהמרחק הקיים בין הקהילות, מרחק שעשוי לייצר דעות קדומות, חשש, פחד ואף שנאה. ההתנגדות מוצגת בשיח הציבורי וב-תקשורת ככזו שנובעת מגזענות ולכן המוסריות שלה מוטלת בספק. ייתכן מאד שגזענות היא אחת מן הסיבות, אולם יש גם שאלות ערכיות באשר למידת הלגיטימיות של שמירה על צביון מסוים לאיזורים מסוימים: האם יש לקהילה בכלל זכות לשמור על צביונה, באילו תנאים ועד איזה גבולות?

⁶ Scheffler, S. (1997). "Relationships and Responsibilities," Philosophy

⁷ פלינט, ש. (2014). בין הפרט לקהילה: דפוסי מגורים של אוכלוסייה חרדית בירושלים, כתב עת לחקר החברה החרדית. 1, 66-99.

"זכות" הקהילות לשמור על צביון?

חומות וגדרות, פיזיות או מנטליות-רגשיות, קיימות באופן טבעי בין קהילות ברחבי העולם. הרצון להיות מוקף בדומים לנו הוא צורך חיוני של בני ובנות קהילות שונות. גם הקהילה הליברלית, שלכאורה תומכת במגוון וברב-תרבותית, מקיימת מעין צביון קהילתי-ערכי והיא ללא ספק בעלת אפיון אתני-מעמדי. לאורך ההיסטוריה הצליחו קהילות רבות לשמר את תרבותן וצביוןן בשל התבדלות באופנים כאלה או אחרים ובשל כך שרדו עד היום.

דוגמא בולטת לקהילה מתבדלת היא הקהילה החרדית שעל פי דרכה שימורה של היהדות החרדית מחייב הסתגרות מהעולם המחולן שבחוץ עם שלל "ההשפעות הפסולות מצד הכוחות ה'מהרסים'" (בראון, 2017)⁸. עם זאת, המנעד החרדי מתפרש בין גישה המחייבת התבדלות פוליטית וארגונית, כלומר הקמת קהילות חרדיות נפרדות משאר הציבור היהודי, לבין הגישה המסתפקת בהתבצרות תרבותית, כלומר בבניית מבצרי התורה החינוכיים והתרבותיים בתוך הציבור היהודי. ריכוז מגורים של קבוצה אתנית הוא הדפוס השכיח במקומות רבים בעולם, שבאמצעותו הטריטוריה מעידה על זהותו המובחנת של המיעוט (Williams 1972)⁹.

הטריטוריה מאפשרת לקבוצה לשרוד במצב של קונפליקט, משום שהוא מספק הגנה פסיכולוגית מפני העוינות החברתית של חברת הרוב והגנה מפני אלימות פיזית. "יש משהו מאוד מרגיע בלהיות חלק מקבוצה הדומה לך", אומרת אישה חרדית, תושבת ירושלים. "אני מרגישה שייכת למשהו שהוא הרבה יותר גדול ממני, חזק ממני, ושייכות זו מעניקה לי הרבה כוח ומחזקת אותי ואת המעגל שאליו אני שייכת".

דוגמא נוספת היא של הקהילות הארמניות ברחבי העולם וגם בארץ, שחיות גם הן לרוב במרחב נבדל. בארץ, הקהילה

⁸ בראון, ב. (2017). מדריך לחברה החרדית. הוצאת עם עובד.

⁹ Williams, R.M. (1972), Conflict and Social Order: Aresearch Strategy for Complex Propositions, Journal of Social Issues 28, 11-26

² Grossman P., Wineburg, S. & Woolworth, S. (2001). "Toward a Theory of Teacher Community." Teacher College Record 103(6): 942-1012

הארמנית חיה במספר ערים. בירושלים, למשל, הקהילה תחמה את עצמה בגדרות פיזיים שבתחומם מתנהלים חיי חברה מלאים, הרחק מהאוכלוסייה הכללית. התבדלות זו הביאה לידיד כך שנכסיה התרבותיים של קהילה זו נשמרו, ובכך הצליחה לשמר את קיומה הייחודי. תופעה זו כונתה על ידי קסבריאן (Kasbarian 2017)¹⁰ הישרדות תרבותית לעומת אינטגרציה.

תושבת הרובע הארמני בירושלים מספרת כי "השייכות לקהילה, למרחב שמשמר את כל הסמלים שלך ושל התרבות שלך הציל את הקהילה שלנו, את השפה שלנו, לעומת זאת, ארמנים במקומות אחרים, איבדו את השפה ואת הלך החיים המסורתי ואז חלק מהתרבות נמחק".

לשמירה על היפרדות במטרה לשמור על זהות משותפת ועל נכסים תרבותיים יש יתרונות רבים. עם זאת נראה כי לעיתים ההפרדה מעמיקה שסעים, תחושת ניכור וזרות. בלנק (2011)¹¹ טוען שהתבדלות עשויה לפגוע בחירות הפרט לבחור לעצמו את מקום מגוריו, את קהילתו ואת אפשרויות חייו. בנוסף היא מאפשרת אפליה סמויה בתקציבים מבלי שזו תושלת מפורשות על קריטריונים אסורים כמו לאום או אתניות ומאפשרת לחמוק מביקורת. במאמרן של פדן והרטמן (2004)¹² על גדרות, חומות וצדק סביבתי, נטען כי בעוד שבעבר התאפיין המרחב הישראלי בהפרדה סמויה ובגבולות בלתי נראים בין אוכלוסיות שונות, אשר התבטאו בעיקר בסגרציה באזורי המגורים והפנאי, כיום מתקיימת הפרדה גלויה על ידי גדרות, מחסומים, מרחבי הפרדה ומרחבי שסוגרות ואוכלוסייה אחת מפני השנייה, כמצהירות: אין לנו עניין משותף, אין לנו גורל משותף.

¹⁰ Kasbarian, S. (2017). The politics of memory and commemoration: Armenian diasporic reflections on 2015. The Journal of Nationalism and Ethnicity Volume 46, 2018

¹¹ בלנק, י. (2011). איים של פלורליזם: היפרדות ושילוב בין דתיים וחילוניים בישראל. דין ודברים. עמ': 85-137.

¹² פדן, י. והרטמן, ש. (2004). גדרות, חומות וצדק סביבתי. במקום.

תושבת ערבייה מהעיר לוד מתארת - "אנו חיים בעיר כביכול מעורבת, אבל זה ממש לא נכון, אנחנו קהילות סגורות, כל קהילה יש לה מרחב משלה, לעיתים זה גלוי ולעיתים זה סמוי. יש מאבק על שטח, שליטה ועוד, אני לא יכולה לשכור בית איפה שאני רוצה, היו מקרים שאמרו לי בעדינות או לא בעדינות, שלא משכירים לערבים".

חשיבותה של תרבות ושימורה כנכס קהילתי לצד ההתנגדות וההתנצחות שעשויות להיווצר כתוצאה מהתבדלות גיאוגרפית. נבקש להבחין ולבדוק מתי התבדלות זו לגיטימית ויש לשמרה, ומתי היא אינה לגיטימית. אבל לפני שנשיב על שאלה זו, עלינו לברר תחילה מהם המניעים לכניסת אנשים לקהילות שהם לא שייכים אליהן ומהן ההשלכות שיכולות להיות לתהליכים אלו.

יישובים בשינוי: כניסתן של קהילות חדשות לשכונות הומוגניות

סביבות מגורים מתבדלות קיימות במרחב הישראלי מראשיתו, עת התקיים בידול על בסיס אתני, דתי ולאומי בין ערבים ליהודים, נוצרים ומוסלמים, בעיקר ביישובים כפריים, כאשר הערים מטיבן תמיד החילו מגוון גדול יותר של קבוצות. עד לראשית שנות השמונים, הרקע להתבדלות מרחבית היה אידאולוגי-חברתי, כשרבדים אחרים נוספים לו בכל הקשור לאוכלוסיות דתיות וחילוניות, קהילות קיבוצים ומושבנים, ויישובים קהילתיים (סאגה, 2019)¹³. למרות הפרדה גורפת זו, נראה כי החומות נסדקות מדי פעם, בעיקר בערים גדולות, ובערים מעורבות כאשר תושבים מקבוצה אחת - יחידים או קבוצות גולשים למרחבי קבוצה אחרת.

תהליכים אלו אינם ייחודיים רק למרחב הישראלי. הם מתקיימים בדרכים שונות בכל רחבי הגלובוס. תיאוריות רבות ניסו להסביר מי הם המהגרים, מהם מאפייניהם וכיצד התקבלה

¹³ סאגה, י. (2019). קהילות מגורים מגודרות בישראל. אורבנולוגיה: אונברסיטת תל אביב.

<https://urbanologia.tau.ac.il/gated-communities/>

החלטתם. אחת מן הדוגמאות הבולטות שנחקרה בהרחבה היא של הקהילה השחורה בארה"ב שחיה מאות שנים בתנאי עבדות, ולאחריהן בהפרדה גיאוגרפית וחילוניות. למרות שההפרדה החינוכית נתפסה כלא חוקית החל מאמצע המאה העשרים, ההפרדה בין שחורים לבנים נמשכת ביתר שאת בכלל ספרות החיים. הניסיון העולמי מלמד שהיחס לתהליכים אלו משתנה ממקום למקום ובהתאם לרקע של הקבוצות השונות - המקומית והחדשה שאינה מקומית. ברמה הטרימינולוגית נראה הבדלים בהתייחסות החיובית או השלילית על פי כינוייהם - הגירה, פלישה, השתלטות, התפשטות, העתקה ועוד. התחדדותה של אחת השכונות בחדרה, כונתה על ידי התושבים - "טרור נגד חילונים" (קמר, 2017)¹⁴

תהליכים אלה עשויים לעורר תחושות של איום ופחד מפני שיש בהם פוטנציאל לשינוי פני השכונה, העיר או המדינה. בישראל, לדוגמה, עיר יכולה להפוך לעיר מעורבת, על פי הגדרת הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (2013) אם מתגוררות בה קבוצות ממוצא אתני או דתי שונה וקבוצת המיעוט שבה מהווה יותר מ-10% מתושביה. כך, ערים כמו כרמיאל ונוף הגליל (נצרת עילית לשעבר) הפכו לערים מעורבות. שבח (2017)¹⁵ תיעדה במחקרה את היחס של עיריית כרמיאל לכניסת תושבים ערבים לעיר בשנים האחרונות וטענה שהרשות המקומית שרויה בהכחשה לנוכח הפיכתה לעיר מעורבת. לדבריה, כרמיאל הפכה מעירית פיתוח הומוגנית ל"עיר אומנה" - עיר שבה "אוכלוסיות שבחרו לגור בעיר, אך העיר לא בחרה בהם". דוגמה אחרת היא העיר לוד, שלפי אלדד (2018)¹⁶ היא עיר למודת מלחמות מתמשכות בין תושבי העיר מהקהילות השונות החיות בה, על השליטה בה,

¹⁴ קמר, א. (2017). "יש פה טרור נגד חילונים": המאבק על השכונה המתחדרת. ידעות אחרונות. <https://www.ynet.co.il/articles/0,7340,I-5034704,00.html>

¹⁵ שבח, ד. (2017). עבודת דוקטורט.

¹⁶ אלדד, א. (2018). העיר לוד רצופת מלחמות על השליטה בה, על דמותה ועל צבינה. מעריב.

<https://www.maariv.co.il/journalists/opinions/Article-672701>

על דמותה ועל צבינה. בשנים האחרונות הפכה בית שמש מעיר מסורתית-מזרחית הומוגנית, לעיר שלמעלה מ-50% מתושביה הם חרדים, המתגוררים בשכונות נפרדות משלהם. ערים נוספות בישראל עוברות תהליכי התחדדות (מושג בעל קונוטציה שלילית כשלעצמו) עם אוכלוסיה הולכת וגוברת של ציבור חרדי שנכנס לשכונות בעלות צביון מסורתי או חילוני.

מרואינית חילונית יהודייה שיתפה בתחושותיה לנוכח המעבר של משפחות חרדיות לשכונתה בירושלים ואמרה: "יש חשש ממעבר זה, אני מבינה שאין להם מקום, גם אין לי בעיה איתם, אך החשש שלי, שבעקבות המשפחות יבואו עוד משפחות ואז סגירת השכונה בשבת ועוד דברים שיכולים לשנות את אופי השכונה שלי, ואותי זה מדאיג". (אישה חילונית מירושלים).

תהליכים אחרים מתייחסים למעברים שאינם של בני קבוצת מיעוט, דוגמת חרדים או ערבים בישראל, אלא דווקא של בני המעמד הבינוני-גבוה לאזורים שבהם גרו עד לאותו זמן בני מעמדות נמוכים. תהליך זה נקרא ג'נטריפיקציה, ומשמעותו חדירה הגורמת לעלייה בערכי הנדל"ן ולעזיבת בני המעמד הנמוך את האזור בשל התייקרותו, מה שמביא לשינוי אופייה וצבינה של השכונה. דוגמה לתהליך כזה ניתן לראות בשכונת בקעה בירושלים שהמעבר אליה הוא פועל יוצא של השינויים הגיאופוליטיים בגבולות העיר אחרי מלחמת 67, לצד שיקולי השוק החופשי ושינויים תרבותיים הקשורים בהיקסמות המחודשת מהבתים הפלסטינים בשכונה, כחלק מהשיח האדריכלי הפוסט-מודרני (צבן, 2013)¹⁷. לא מעט שכונות בדרום תל אביב ויפו עוברות תהליכים דומים (אפשר למנות כמה: שוק הפשפשים, שכונת שפירא, שכונת יד אליהו, שכונת כרם התימנים - ויש כמובן עוד).

¹⁷ צבן, ה. (2013). בקעה של מטה, ירושלים של מעלה? ג'נטריפיקציה והגירה גבוהה בשכונת בקעה בירושלים. מחקר לשם מילוי חלקי של הדרישות לקבלת תואר "דוקטור לפילוסופיה": אוניברסיטת בן גוריון בנגב

כפי שניתן להבין, במקרים רבים המעבר אינו מתבצע בקלות, והוא לכל הפחות מציף אל פני השטח תחושות של חשש ומתח. נשאלת לפיכך השאלה, מהם המניעים של האנשים או של הקהילות המבקשות לעשות תהליך של מעבר, למרות הקשיים הכרוכים בכך עבורם. על מנת לברר את התשובות לשאלה זו נבדוק את התופעה בקרב שתי קבוצות בישראל שנמצאות בלב הדיון על התבדלות והיטמעות: האוכלוסייה הערבית והאוכלוסייה החרדית.

המוטיבציות של ערבים בפריצת חומות

בישראל, מרבית האוכלוסייה הערבית מרוכזת ביישובים נפרדים וכ-10% מהערבים חיים בערים מעורבות - בירוש-לים, חיפה, תל אביב, עכו, יפ, רמלה, לוד. בעוד שאלה ערים שאוכלוסייה ערבית חיתה בהן עוד לפני 1948, בעשורים האחרונים נוצרות ערים מעורבות חדשות כמו כרמיאל, מעלות-תרשיחא ונוף הגליל (נצרת עלית) שנבנו כערים לאוכלוסייה יהודית (במסגרת פרויקט "ייהוד הגליל")¹⁸, ותושבים ערבים רבים מעתיקים את מגוריהם אליהן. כמה משכונותיהן אף הפכו לשכונות ערביות הומוגניות, או בעלות שיעור ניכר של תושבים ערבים (רון וחדאד חאג'-יחיא, 2018)¹⁹.

חרזאלה, רזין וחושן (2011)²⁰ הציגו תאוריות שונות המ-סבירות את הבחירה לעבור לשכונות או יישובים הומוגניים מבחינה אתנית, למשל תיאוריית כוחות המשיכה והדחיפה (pull-push) המתייחסת לשיקולי המהגר הפוטנציאלי,

אשר משווה בין יעדי ההגירה לבין מקום מגוריו הנוכחי. על פי תפיסה זו קיימים שני סוגי כוחות המשפיעים על תהליך ההגירה: כוחות שליליים הנקראים "כוחות דחיפה", ודוחפים אנשים לעזוב את מקום מגוריהם, וכוחות חיוביים הנקראים "כוחות משיכה", המושכים אנשים ליעדים אחרים. לפי זה, השיקולים בבסיס תהליכים אלו הם רבים ויכולים להניע תה-ליכים טבעיים שנובעים מהגידול באוכלוסייה, תהליך מכוון לשיפור תנאי החיים, תעסוקה, חינוך ועוד; או באופן מכוון ואולי אידיאולוגי, להישטלות על מרחבים ושינוי צביונם.

הסיבות להגירה אל מחוץ לריכוז המגורים האתני רבות והן קשורות לצרכים בסיסים, פיזיים, רווחתיים או רגשיים.

להלן מספר סיבות מובילות להגירת ערבים לערים יהודיות:

- שיפור תנאי חיים במרחב אורבני - בירושלים למשל, מתארת הורודניצ'אנו (2018)²¹ תופעת זינוק במעבר תושבי מזרח י-ם לשכונות היהודיות בעיר, מתוך רצון לשפר את תנאי חייהם על ידי קבלת שירותים שונים שאינם מושגים בשכונותיהם. צורך נוסף כרוך בהיבט בכלכלי, כשהאזרח הערבי מחפש הזדמנויות תעסוקה שלרוב לא נמצאות באיזור מגוריו, בעוד שבערים המעו-רבות קיים היצע גדול יותר של הזדמנויות תעסוקתיות ואחרות (חרזאלה, רזין וחושן, 2011)²². כמו כן, העיר מהווה עבור האוכלוסייה שמתגוררת ביישובים הערבים מרכז חשוב של מסחר, שירותים ומקומות בילוי ותרבות כגון פארקים - ואילו במרבית היישובים הערביים אין היצע של מקומות ציבוריים פתוחים (שבח, 2017)²³. כל זה קורה לצד התרחבותו של מעמד הביניים הפלסטיני בישראל, שמסוגל להרשות לעצמו מבחינה כלכלית, פו-ליטית ותרבותית לעמוד בפני האתגרים מעצם הבחירה במגורים בערים אלה.

- סיבה נוספת להגירה זו היא השינוי התפיסתי שחל בקרב האוכלוסייה הערבית לצד תופעת ה"ישראלזציה", שגדלה והולכת בשנים האחרונות. לדברי שטרן, אפילו בין ירושלים המזרחית והמערבית "לאט לאט עוד ועוד תחומי חיים הופכים להיות רלוונטיים ורואים איזושהי מגמה של שילוב. יש עוד תחומים שאולי בעבר היו טאבו ונעשים יותר מקובלים, כמו לימודים באוניברסיטה העברית... השתלבות במקומות עבודה כמו משרדי ממשלה, ומעבר למגורים בשכונות יהודיות".

- לפי באול (Boal, 1981)²⁵ מצוקת הדיור מניעה את גלי ההגירה בשל הקושי לענות על צרכי דיור גדלים והול-כים המאלצים את קבוצת המיעוט להעתיק את מקום מגוריה. ביישובים ערביים רבים שבהם רובה ככולה של הבנייה היא נמוכה ואין עתודות קרקע, צעירים רבים מתקשים להרחיב את משפחותיהם, ולכן נאלצים לעבור אל מחוץ ליישוב.

- שחרור מפיקוח חברתי - בשל אופיה המסורתי והמבנה של הכפר, החברה הערבית נחשבת חברה שיפוטית ועם לחץ חברתי כבד בתחומי חיים שונים לגבי בחירותיהם של הפרטים החיים בה. מעבר למרחבים מרוחקים ויהודיים יותר, על אף שמזמנים קשיים מסוג אחר, משחררים את הצעירים הערבים מפיקוח מהודק זה.

המוטיבציות של חרדים בפריצת חומות

הגידול הדמוגרפי הטבעי של החברה החרדית הוא הגורם המשמעותי לשינויים שהחברה החרדית עוברת, לצד חדירת האינטרנט, ההשכלה של הנשים החרדיות וצמיחת מעמד בינוני. מקבוצה שנחשבה בימי קום המדינה למיעוט קטן וריכוזיה היו בעיקר בערים כמו ירושלים, תל אביב ובני

²⁵ Boal, F.W. (1981), Ethnic Residential Segregation, Ethnic Mixing and Resource Conflict: A Study in Belfast Northern Ireland, in: C. Peach, V. Robinson and S. Smith (eds.), Ethnic Segregation in Cities, Croom Helm, London.

ברק, קצב הגידול המהיר של האוכלוסייה הביא להתפתחות שכונות בעלות צביון חרדי גם בערים שבהן היו רק מעט תו-שבים חרדים קודם לכן, ולהקמת יישובים ושכונות יעודיים לחברה החרדית.

בשנים האחרונות מצוקת הדיור של האוכלוסייה החרדית הולכת ומחריפה. בערים החרדיות כמעט אין עוד היכן לבנות, ובערים מעורבות מבחינה דתית לא מוקמות שכונות חדשות לחרדים. הזליגה לפיכך מן האזורים החרדיים לשכונות חי-לוניות ומעורבות שמסביבם מאופיינת לרוב ככורח, "התחר-דות" - תהליך שלא מעט מהתושבים החרדים שעברו לשכונות מעורבות לא מעוניינים בו, והתושבים החילוניים מאויימים ממנו, בשל החשש שנוכחות חרדית משמעותית תביא לשינוי באופי היישוב/ השכונה ולכפייה דתית על התושבים במקום. למרות שלתהליך של "התחרדות" במקומות מסוימים יש לעיתים מאפיינים דומים לתהליך ג'נטריפיקציה, הוא אינו נתפס ככזה. תושבים חרדים עשויים להעלות את ערך הנדל"ך בסביבה, להשפיע על התרבות המקומית, להשקיע בבתים ולתרום להתחדשות של עסקים מותאמים באיזור.

תגובה של קהילות לפריצת החומה

הדרת המיעוט

אחד הביטויים הקשים של הרצון לשמר את הנבדלות מגו-לם בניסיונות הרוב להדיר את המיעוט באמצעות התנגדות הצהרתית לכניסתן של משפחות השייכות לקבוצת המיעוט או להגביל את מכירת הדירות והקרקעות (הדס וגונן, 1994)²⁶. יש התנגדות מתמדת בשטח לכניסת משפחות חרדיות בירושלים ובתל אביב לשכונות עם צביון לא חרדי²⁷ והתנגדות מאורגנת בלא מעט מהמקרים, למשל בקריית יובל וברמת אביב, מתוך

²⁶ מקור קודם.

²⁷ <https://www.themarket.com/realestate/.premium-1.7314775> חורש, ה. (2019) בקריית גת חולמים להפוך למטרופולין - ומנסים לבלום את החרדים. TheMarker.

²¹ הורודניצ'אנו, מ. (2018). "פה אין מחסומים": זינוק במעבר תושבי מזרח י-ם לשכונות היהודיות. חדשות וואלה. <https://news.walla.co.il/item/3156560>

²² שם

²³ שבח, דנה. (2017). עבודת דוקטורט.

דאגה לשינוי ההרכב הדמוגרפי ושינוי של נורמות תרבותיות בשכונות. בנוסף קיימת גם התנגדות של ערים לבניית שכונות חרדיות, גם בגלל אוכלוסיות שנחשבות כעניות, וגם בשל הרתיעה משינוי דמוגרפי שיוביל לשינוי תרבותי של העיר. לגבי ערבים, שדה (2015)²⁸ הציג במאמרו את תגובתם של תושבי עפולה, שבה זכייה של 43 משפחות ערביות במכרז של רשות מקרקעי ישראל לשכונת "בנה ביתך" עוררה מחאה מצד תושבי העיר. דוגמא אחרת היא פסק דין קעדה²⁹, שאישר לבני זוג ערבים שעתרו בבקשה לאפשר להם לרכוש בית ביישוב הקהילתי קציר, למרות ההתנגדות של חברי הקהילה במקום. על פי חוקי הקהילה של קציר, שירות חובה לפי חוק שירות בטחון הוא תנאי סף להצטרפות ליישוב, ועל בסיס זה נדחתה בקשתם של בני משפחת קעדה. מבחינת בני הזוג, הם הופלו לרעה על ידי הקהילה בקציר. דוגמאות אלו מעלות את החשש מכך שהרצון לשמור על גבולות הקהילה עשוי לפגוע במיעוטים.

בריחת הרוב

תגובה שכיחה של התמודדות עם כניסתה של אוכלוסייה אחרת למרחב המגורים היא בריחת הרוב, שמתרחשת בשני אופנים - עזיבה של איזור או קהילה לאחר מעבר של קהילה אחרת או בריחה פנימית בתוך מקום היישוב למובלעות נפרדות.

מחקרים מראים כי בריחת הרוב מתרחשת כאשר קבוצת המיעוט מהווה בין 20% ל-40% מסך התושבים (Giles, 1975 & Gatlin, 2016)³⁰ כך שהיא מייצרת אז איום ממשי על יכולתו של הרוב להכריע בעניינים הנוגעים לאופי

²⁸ שדה, ש. (2015). הערבים נוהרים מבית חנינא לרמת אביב. TheMarker. <https://www.themarker.com/markerweek/1.2801164>

²⁹ בג"צ 6698/95 קעדה נ' מנהל מקרקעי ישראל, פ"ד נד(1) 258.

³⁰ Giles, M. W., Cataldo, E. F., & Gatlin, D. S. (1975). White flight and percent black: The tipping point re-examined. *Social Science Quarterly*, 85-92.

השכונה או היישוב. מבחינה משפטית, פס"ד³¹ "בר אילך" של השופט אהרון ברק ממחיש זאת. ברק קבע כי "רשות מוני-ציפאלית תהיה מוסמכת לסגור דרך מאספת ראשית [...] אם רוב גדול של האוכלוסייה הבוגרת באיזור שבו עוברת הדרך (80%-75%) הביע את רצונו בכך...". בכך קבע השופט ברק מהו הרוב הנדרש עבור שליטה במרחב הציבורי.

לעומת זאת, תפיסת המיעוט את עצמו במרחב גיאוגרפי שונה מתפיסת הרוב את המיעוט. בעוד בעבור קבוצת הרוב קבוצת המיעוט מתחילה להיות פס כמאיימת כאשר היא מגיעה לשי-עור של 20% מן האוכלוסייה הכללית, הרי שקבוצת המיעוט עצמה חשה ניכרת לעין רק כאשר היא מגיעה לשיעור של כ-50% מהאוכלוסייה הכללית.

כלומר, הרבה לפני שהתושבים החרדים מרגישים שהם "רוב" בשכונות, התושבים החילונים מרגישים שהם עצמם הופכים להיות "מיעוט נרדף". ניתן לראות זאת בשכונות כמו פסגת זאב בירושלים או בבית שמש או בטבריה. אחד מהמרואינים בכתבה שכותרתה "נוטשים את ירושלים: לא ידידותית לחילונים" (ינובסקי פרידסון, 2016)³² מספר כי "בשכונה שבה גדלתי לדעתי כבר אין היום כיתות בית ספר יסודי חילוני... אחיינים שלי גרים בשכונת בית הכרם ויש שם אוכלוסייה חילונית, אבל אני מניח שגם היא מתמעטת. ההרגשה היא שזה המעוזים האחרונים וגם הם ייעלמו בעוד תקופה מסוימת. לא רק דור הילדים עזב, אלא גם ההורים. אנחנו תשעה בחבר'ה, כולנו עזבנו את ירושלים, וכך גם ההורים של רובנו".

תגובה שכיחה נוספת להשתנות האוכלוסייה היא הקמתן של שכונות סגורות, שהן קהילות מגודרות (Gated Communities) כמתן מענה לצורך באיכות חיים גבוהה מחד, ובביטחון ושקט נפשי מאידך. מחקר של רולנד אט-

³¹ בג"צ 5016/96 חורב נ שר התחבורה.

³² רועי י. ופרידסון, י. (2016). נוטשים את ירושלים: "לא ידידותית לחילונים". ידיעות. <https://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4769967,00.html>

קינסו, פלינט וליסטר³³, אשר בדק את השלכותיהן החברתיות של קהילות אלו באנגליה מצא שפחדיהם של יושבי קהילות מגודרות אינם מתמעטים, להפך. נראה כי רגישותם לאיומים מבחוץ הולכת וגוברת לאחר הסתגרותם מאחורי חומות ושערים וכי אינם חשים בטוחים. בלאקלי ושניידר (1998)³⁴ מאששים טענה זו. הם גורסים כי גידור נתפס על ידי התושבים לא כפעולה המשחררת מפשיעה, אלא ככלי להדרת האוכלוסייה הסובבת אותם. באמצעות החומות מבקשת הקהילה להגדיר, לשמר ולהגן על סביבה הומוגנית מבחינה חברתית כלכלית.

ניהול המעבר מעיר הומוגנית למרחב עם חלופות מגוונות

פדן והרטמן (2004)³⁵ טוענות שחומות מסמלות ויתור על מגע ודיאלוג, סירוב ליחסים והיאחזות עיקשת באיום מתמיד, כמרכיב בסיסי בהגדרת החיים במרחב. במקום מגמה זו של הפרדה יש לשאוף לחפש פתרונות לבעיות השורשיות שהחומות כביכול מבקשות לתת להן מענה, מבלי לייצר איום על קבוצות שונות שיגביר את המוטיבציה שלהן לברוח או להדיר. הדרך לעשות כך היא באמצעות גדרות של שכונות, ולא חומות של עינות.

אחד מהמישורים האינטואיטיביים והחשובים לטיפול בהדרה ובהסתגרות כמו גם בשימור ערך השוויון של כל אדם בחברה הוא המישור המשפטי. גביזון ושוורץ (2001)³⁶ סבורות כי לחקיקה ולפסיקה תפקיד חיוני במאבקים מסוג זה. דוגמא לכך מצויה בהתערבותו ובקביעתו של היועץ המשפטי לממשלה, אביחי מנדלבליט, כי אסור ליזם פרטי להפלות בני

³³ Atkinson, R., Blandy, S., Flint, J., & Lister, D. (2005). Gated cities of today?: Barricaded residential development in England. *Town planning review*, 76(4), 401-422.

³⁴ Blakley EJ, Snyder (1998). Forting up: gated communities in the United States, *Journal of Architectural and Planning Research*, pp. 61-72

³⁵ שם

³⁶ שם

זוג מהמגזר הערבי במכירת דירות (שומפלו ולקוש, 2019)³⁷.

גונטובניק (2014)³⁸ דן בספרו בשאלה מתי סירוב למכור או להשכיר יחידת מגורים מחמת זהות תרבותית (דת, גזע, לאום או אתניות) נעשה כדין ומתי על הפרדה בדיור להיות מסווגת כהפליה האסורה משפטית. שאלה זו יורדת לשורש מערכת היחסים בין הקבוצות התרבותיות הפועלות בחברה, ולאופן שבו אנו רואים את "עצמנו" ואת "האחרים". לדידו, הסדרה נאותה של הסוגיה היא תנאי יסוד להשגת לכידות חברתית בחברה שסועה. כדי להשיגה יש לעמוד על נזקיה של ההפרדה אך גם על יתרונותיה, נוכח המימוש התרבותי שהיא מאפשרת לעיתים. הטענה המרכזית שלו היא כי "יש לפסול, ככלל, הפרדה משפטית כופה בדיור (חומות משפטיות), בין אם מדובר בהפרדה כופה מצד הרשויות (הקצאת קרקע ייחודית על ידי המדינה וגופים שלטוניים), ובין אם מצד פרטים (ועדות קבלה, ותניות עבירות). מנגד, במציאות הישראלית אין לכפות מגע, אין לשבור את ההפרדה החברתית (גדרות חברתיות) ויש לאפשר לבעלי יחידות הדיור לסרב למכור או להשכיר אותן כרצונם, וזאת להבדיל מהעוסקים בשוק הדיור שעליהם יש להטיל את החובה לנהוג בשוויון".

חרף תרומתו המשמעותית של עולם המשפט, אין בכוחו לפתור סוגיה חברתית סבוכה זו לבדו. הוא זקוק לשותפים - הן לרשויות בהיבט של תכנון עירוני וניתוב אוכלוסיות והן לארגוני "מגזר שלישי" המתווכים בין הקבוצות השונות, על מנת לייצר מציאות והסדרים חברתיים שמקבלים את נוכחותו של השכן כמו גם את רצונו בהיבדלות.

בלנק מראה (2011)³⁹ כי כדי להתגבר על החומות של היפרדות והתבדלות של קהילות יש לקדם את הופעתו של מרחב

³⁷ שומפלו, א. ולקוש, א. (2019). "אמרו לי בפירוש: לא מוכרים דירה לערבים - כי כולם יהודים בפרויקט". ידיעות. <https://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-5462190,00.html>

³⁸ גונטובניק, ג. (2014). הפליה בדיור וקבוצות תרבותיות: בין חומות משפטיות לגדרות חברתיות.

³⁹ שם

דה-סגרגטיבי, שבו ייווצרו "איים של פלורליזם" שבהם יוכלו בני הקהילות השונות להתגורר אלה בסמוך לאלה, להתפשר על אורחות חייהם המנוגדים וללמוד לחיות יחד. בעצם קיומו של המרחב הזה יתאפשרו רצף של אופציות, מנוכחות הומוגנית להטרוגנית, ועם גדרות למרחבי ביניים שמאפשרים מגע ביום-יום בתרבות רחוב, גנים ציבוריים, חנויות ושטחי מסחר, ועוד.

על הרשויות נופלת החובה לתכנן את המרחבים האלה, מנקודת מבט רגישה שקוראת את המציאות ולוקחת בחשבון את הפסיפס הקהילתי והשונות, תוך ויתור מחד על ההפרדה המכוונת וההרמטית שמסמנת החומה, ומנגד תוך שמירה על זהותן ותחושת הביטחון של הקבוצות השונות שמאפשרת הגדרה. יש להמנע מליצר מצב שבו מדיניות אינ-סגרציה מכשילה את עצמה. אולם, במקומות מסוימים, בעיקר בערים גדולות, שמטבען מושכות אוכלוסיות מגוונות בשל ההזדמנויות המגולמות בהן, יש צורך לעדכן מחדש את החשיבה העירונית ואת האופן בו מתמודדים עם שינויים דמוגרפיים, כך שיותאמו למציאות של עיר מעורבת, בין אם חילונית-חרדית ובין אם יהודית-ערבית (שניר ושמר, 2016)⁴⁰. לפי מונטרסקו (2017)⁴¹ תכנון ריאלי מרסן תגובות קשות למעברים של קהילות. המצב בכרמיאל שבו קיימת התנגדות לכניסת האוכלוסייה הערבית הוא לטענתו "תוצאה בלתי מתוכננת של התכנון.. התכנון הכולל בא לגדר, לתחום את המתחמים הערבים. היישובים היהודיים נועדו לפקח, אך מעמד הביניים הערבי פורץ את הגבולות האלה, והופך את הקערה על פיה. נוצר פרדוקס, שהאוכלוסייה (הערבית, שלכניסתה נשמעות התנגדויות ח.מ.) שמבקשת לרכוש דירות בכרמיאל, צפת, מעלות ובאר שבע, היא אוכלוסייה שכביכול כל ראש עיר היה רוצה - בורגנית, משכילה, משלמת מסים, רוצה להשתלב במרחב העירוני ורוצה להתרחק מהמרחב השמרני של הכפר".

כמו כן, על הרשויות לדאוג הן לשינוי תודעתי שמתגבר על

ההפרדה שאנו מורגלים לה באמצעות עידוד תוכניות להכרת השכנים ובניית גשרים בין חברי קהילות שונות. תוכניות אלו יכולות להפחית תחושות פחד וזרות ולנפץ דעות קדומות. ארגוני החברה האזרחית לצד הארגונים הרשמיים יכולים להוביל מהלכים כאלה. ניתן גם להכשיר צוותים שיעבדו עם קהילות במטרה לאפשר את פירוקן של חומות הפחד ותוך ניסיון מתמשך להבין איך למנף ולהעצים את כוחה של קהילה (שמר ושחר, 2013). דרך נוספת לשינוי מודעות היא בהגברת הייצוג הציבורי-ממסדי לכל קהילה, שביכולתו לשפר את התקשורת ואת הדינאמיקה בין הקהילות השונות. בערים שבהן שיעור התושבים הערבים עלה, הנתונים מראים שקיימת עליה בייצוג בקרב עובדי העיריות וכן בקרב נבחרי הציבור (רון וחדאד חאג' - יחיא, 2018)⁴².

אחרית דבר - אחריות התושבים עצמם

הדיון על אודות האיזון בין התבדלות ואינטגרציה הוא דיון עתיק יומין. מוכרת המימרה האמריקאית Good Fences Make Good Neighbors שהופיעה לראשונה בכתב בסביבות שנת 1850, והתפרסמה לאחר הופעתה בשירו של רוברט פרוסט "חומה מְאָקָה" (Mending Wall) משנת 1915. בשיר מתקנים שני חקלאים שכנים ביחד את החומה בין חלקותיהם. תוך כדי העבודה תוהה אחד מהחקלאים בפני עמיתו על הצורך בחומה. השכן עונה בציטוט הפתגם ומשם ממשיכה⁴³ השיחה ביניהם על עצם נחיצות החומה (Hoffman, 2001). שניהם דנים בסוגייה זו ממקום של אחריות, כל אחד מנקודת מבט שונה. בעוד הדובר פותח את הפואמה במשפט "מְשָׁהוּ יֵשׁ שְׁלֵא אוֹהֵב חוֹמָה שְׁחוֹתֵר תְּחַתֵּיהָ בְּרִנְבַּ תְּפוּחַ כְּפוּר"..." וממשיך "מְשָׁהוּ יֵשׁ שְׁלֵא אוֹהֵב חוֹמָה, רוֹצֵה שְׁתַּחַרֵּב" ומייצג את ההתנגדות הליברלית לעצם קיומה של החומה, לאופן שבו היא קוטעת רצף, הרמוניה.

השכן מצידו חוזר על המנטרה "גדרות טובות עושות שכנים טובים" אולם ניכר שהדובר אינו מעריך עמדה זו, ואף אומר "הוא לא יסור מְאָמִירַת אָבִיו, הַרְבֵּה נַחַת הוּא רֶוֶה מְמַנָּה"

⁴² שם

⁴³ Hoffman, T. (2001). Robert Frost and the Politics of Poetry. London

(תרגום: עדנה אולמן-מרגלית).

במסמך הנוכחי, ניסינו להבין את שתי העמדות - זו המסת-גרת מחד, וזו התומכת בשילוב מאידך, ולהראות כי כפרטים המהווים חלק מקהילות, אנחנו זקוקים לגדרות שישמרו על מי שאנחנו, על הצביון שלנו ועל המשותף בינינו. יש לכבד את חירותה של כל קהילה להתבדל ולשמור על גבולותיה, אך עם זאת עלינו ראשית לוודא שזו תהיה גדר ולא חומה, כך שיתאפשר שיח ומגע עם השכן, ושלא תיחסם התקשורת בין הקהילה לקהילות אחרות, ושנית להזהר מפגיעה באחרים בצורת הדרה או מניעת משאבים (צור, 2019)⁴⁴.

כך תיארה מרואיינת מהקהילה הערבית הנוצרית בירושלים: "אנחנו חיים בתוך קהילה, שיש בה חומות, אנחנו חייבים חומות אלו. כי יש מי ששוכח מה המשותף בינינו ומה המסור-רת שלנו. גם המספר של הנוצרים בירידה מתמדת לאור כך, אנחנו חייבים לדאוג אחד לשני. יחד עם זה אני רואה ערך עליון בשמירת הקשר עם הקהילה היותר גדולה - הערבית או קהילת בני האדם, אנחנו צריכים זאת על מנת לשרוד".

⁴⁰ אגמון-שניר, ח. ושמר, א. כשירות תרבותית בעבודה קהילתית. משרד הרווחה והשירותים החברתיים.

⁴¹ נרדי, ג. (2017). עיר בהכחשה: כרמיאל הופכת להיות עיר מעורבת. <https://www.globes.co.il/news/article.aspx?did=1001186704>

